

SÀTIRS I HOMES SALVATGES

Ramon ALCOBERRO

Franck Tinland (Universitat de Montpeller), al seu llibre L'HOMME SAUVAGE, 'HOMO FERUS' ET 'HOMO SYLVESTRIS', DE L'ANIMAL À L'HOMME (1968) va escriure la història apassionant d'un dels grans mitemes: el de l'home de la fondària dels boscos, que constitueix un dels fantasmes més interessants de la civilització occidental. Avui ens pot semblar estrany que el tema de l'home ferí, meitat animal i meitat humà, hagi tingut una posteritat tan complexa en l'imaginari col·lectiu, perquè vivim cada cop més en un món de tecnologia i abstraccions, situat d'espatlles a la natura. Però l'home dels boscos és un emblema de la brutalitat, un dels antecedents del dimoni cristià —i del salvatge tal com els descriuen els espanyols quan arriben a Amèrica. Sense home dels boscos, no hauria estat possible la llarga discussió racionalista (que contraposa la salvatgia natural a la racionalitat cultural de l'home màquina), ni tindriem la teoria del 'bon salvatge' rousseauianà. També ha influït en la concepció del racisme eurocèntric (l'home dels boscos i el debat sobre la racionalitat dels africans anaren de la mà durant segles...).

En la sofística grega (s. Vè) es convertí en tòpic diferenciar entre la natura (que està mal feta i és un lloc de misèria perquè és obra dels déus, éssers brutals) i la *polis* (construïda segons la raó, perquè és obra d'humans, és a dir, d'individus que cerquen l'entesa a través del diàleg i viuen en la moderació). En la natura tot és excessiu (el fred, la calor, les bèsties...) mentre que la ciutat és (o aspira a ser) regida per la racionalitat.

El déu Pan, els sàtirs i silens, els silvans i els homes ferins, pertanyen a un nivell de mites antiquíssim. En unes pintures rupestres neandertals, 25.000 anys abans de Crist (la gruta 'des trois frères' a l'Ariège), apareix ja una figura d'humà que vesteix amb una pell d'animal, porta banyes i inicia una dansa ritual. S'ha debatut si era una prefiguració del déu Pan (en grec 'Pan' significa 'tot' i és el símbol de la natura) o si era un xaman (com afirmen Clottes i Lewis-Williams). En tot cas la idea d'una divinitat o d'un xaman que s'empara de les forces de la natura —una mena de 'gran caçador—, està testimoniada de dels orígens mateixos de la humanitat.

Pan és el déu dels boscos profunds, dels abismes, dels pastors i dels ramats i la seva forma recull elements de cabres i cavalls. No viu a l'Olimp, sinó a les fondalades i també és un déu que està sol (fou abandonat per la seva mare — igual com Dionís) i la seva veu produeix 'pànic'. La seva sexualitat, a més, és 'no reproductiva'. Significativament, és l'únic déu que ha conegut la mort.

En la corrua de Pan hi ha els sàtirs, però hi trobem també dues menes d'humans propis del bosc: l'home ferí i l'home silvestre. En tots ells es barregen tres dimensions: humanitat, animalitat i divinitat. Bogeria i monstrositat se fan un síntesi en aquestes figures amb el costat més brutal de la divinitat.

- L'*homo ferus* és un humà que, decebut per la vida en societat, ha decidit retornar a l'estat salvatge primordial i viure en soledat. Òbviament renuncia també a tota educació. Es representa nu, pilós, descalç i armat d'una branca gruixuda o fins i tot d'un tronc d'arbre, testimoni de la seva agressivitat monstrosa.

- L'*homo sylvestris* és el gran simi, l'orangutan, sobre el qual s'organitzarà, especialment al Barroc, tota una 'teoria' que el vincula al negre, i específicament al pigmeu, amb un nivell inferior de racionalitat. Etimològicament la paraula 'orangutan' significa 'home dels boscos' en el idioma de les Índies holandeses (Java i Sumatra).

Ferins i Silvestres són formes fracassades de la humanitat. En tots dos casos es tracta d'homes vençuts i porten una vida tràgica. Hi ha alguna cosa de càstig diví en la vida d'aquests pseudohumans.

La filosofia grega a partir de Pitàgores i Plató i més tard el pensament cristià, va posar èmfasi en el tema de l'ànima, com a element superior al cos, i pretengué 'domesticar' els instints i controlar els excessos de la carn. Per tant, els homes ferins i els silvestres van ser utilitzats com a contrafigures de la racionalitat. Eren pseudohumans perquè ignoraven la seva ànima i vivien lliurats als instints. El dimoni cristià i la figura de l'Arlequí recullen alguna cosa dels homes ferins, 'bèsties lascives' que viuen en la natura i ignoren, volgudament o no, la cultura.

Contra l'home salvatge, el cristianisme medieval presenta dues alternatives: el sant (que sap controlar el seu desig) i el cavaller (que mesura concretament la seva acció). L'home de la natura és, en canvi, el pur descontrol.

A poc a poc durant l'edat mitjana i d'una manera més clara d'ençà del Renaixement, la figura de l'*homo ferus* s'anirà rehabilitant amb una argumentació moral: la hipocresia artificiosa de la civilització, es contraposa a la senzillesa i la moralitat de l'home natural. Aquesta és la imatge que després recull Rousseau en el mite del bon salvatge, integrat en la natura i incapaç de conèixer el mal social.

A un altre nivell, la recerca antropològica de les baules perdudes entre l'home i el mico passà durant molts segles per investigar la peculiaritat d'aquestes dues figures *ferus* i *sylvestres*. És per oposició a la solitud dels boscos que els filòsofs han bastit el seu elogi de la sociabilitat.